

Persekitaran Bandar Lestari untuk Kesejahteraan Komuniti

ABDUL SAMAD HADI¹, SHAHARUDIN IDRUS¹
& ABDUL HADI HARMAN SHAH²

ABSTRAK

Kertas ini menghujahkan bahawa penyediaan satu persekitaran yang baik untuk kesejahteraan penduduk bandar berkait langsung dengan usaha membangunkan bandar lestari. Konsep bandar lestari dipadankan dengan konsep pembangunan lestari yang cuba mendapatkan pertumbuhan ekonomi, sambil melindungi persekitaran fizikal bagi menjanakan perkembangan sosio-ekonomi bandar. Bagaimanapun, sesebuah bandar berada dalam persekitaran yang tidak mampan kerana persekitarannya telah banyak berubah sehingga persekitaran asli bertukar menjadi persekitaran binaan. Justeru, bandar lestari cuba mendapatkan pertumbuhan ekonomi untuk membangunkan persekitaran binaan yang baik untuk kesejahteraan warga bandar. Penyediaan persekitaran fizikal dan sosial bandar yang sebaik mungkin untuk kesejahteraan warga bandar itu bersesuaian dengan perancangan 'utopia' dalam erti kata merancang untuk menyediakan persekitaran terbaik bandar. Kertas ini juga menghujahkan bahawa satu cara yang baik untuk membina keadaan persekitaran yang baik itu ialah dengan membangunkan penunjuk-penunjuk kelestarian. Penunjuk itu boleh dijadikan alat untuk membina kelestarian bandar kerana bandar lestari itu masih lagi berada dalam bentuk proses dan bentuk akhirnya belum wujud lagi.

ABSTRACT

This paper argues that the preparation of a good environment for urban wellbeing is directly related to efforts to develop urban sustainability. The concept of urban sustainability is matched with the concept of sustainable development which tries to achieve economic growth, while protecting the physical environment to generate urban socio-economic development. However, an urban area becomes unsustainable due to changes from natural environment to artificial environment. Therefore, a sustainable city attempts to achieve the economic growth to develop a good artificial urban environment for urban dweller wellbeing. The preparation of a good urban physical and social environment is matched with 'utopia' planning, which is planning for the best urban environment. This paper also argues that the way to create a good environment is by developing sustainable indicators. The indices can be used as tools to create urban sustainability as urban sustainability is still in the process stage and the final form does not exist.

Pengenalan

Persoalan bandar dan perbandaran semakin menonjol dalam dekad-dekad kebelakangan ini di Malaysia, lantaran kegiatan perindustrian pembuatan diselerakkan ke seluruh hirarki bandar-bandar terutamanya di Semenanjung Malaysia (Rancangan Malaysia Ketiga hingga Rancangan Malaysia Kelapan). Sebagai satu petempatan dalam mana penduduk dengan warna sosial, budaya, ekonomi dan politik dalam satu kelompok dengan persekitaran fizikal dan persekitaran binaan dalam satu kelompok lagi berinteraksi secara rapi, langsung menyerlahkan kekuatan ekonomi, sosial dan budaya, dapat memberikan pelbagai harapan kepada masyarakat bandar itu sendiri dan masyarakat besar negara bangsa. Binaan-binaan besar dengan senibina pasca moden, seperti KLCC di Kuala Lumpur, bank-bank dan gedung membeli belah besar melambang dan boleh menawarkan pelbagai peluang kepada sesiapa yang mempunyai kekuatan pengetahuan dan kemahiran untuk membangunkan diri. Malah bandar menjadi medan untuk membina kemajuan tamaddun sesuatu bangsa. Ibnu Khaldun (2002) menegaskan bahawa tamaddun bangsa bermula dan berkembang di petempatan bandar. Konsep masyarakat madani (*civil society*) menonjolkan ciri ciri ketamadunan berteraskan idealisme bandar. Tetapi ahli masyarakat tanpa kemahiran dan kurang pengetahuan boleh menjadi mangsa dan kecewa apabila gagal menawan peluang yang ada. Jadi bandar juga boleh menjadi lambang penyerlahan punca kekecewaan. Oleh sebab kedua-dua peluang dengan kekecewaan berada dalam satu kawasan bandar maka kita dapat lihat dualiti corak kehidupan dalam bandar.

Dualiti keadaan yang dilambangkan oleh realiti kehidupan di bandar menuntut pemahaman yang terjurus, agar bandar boleh dirancang sebagai petempatan yang boleh memenuhi harapan semua warga bandar. Bandar menjadi tempat himpunan pelbagai lapisan pendidikan dan sumber ilmu pengetahuan, menyediakan pelbagai lapisan pekerjaan dan perumahan, menjadi wadah untuk interaksi antara penduduk dalam bandar itu sendiri dan dengan penduduk luaran sehingga ke peringkat global. Ia juga lambang bagi jati diri dan kekuatan negara. Satu bentuk bandar yang memiliki keadaan itu adalah bandar lestari (*sustainable city*). Kertas ini menanggap bahawa penyediaan suasana bandar lestari dapat membina keadaan yang lebih baik untuk manfaat warga bandar itu sendiri dan negara tetapi perjalanan untuk kelestarian itu tidak semudah yang dibayangkan.

BANDAR LESTARI

Dari segi konsepnya, bandar lestari boleh ditanggap sebagai masih lagi berada dalam satu proses pembentukan satu persekitaran binaan dengan keadaan ekonomi, sosial, politik dan persekitaran masyarakatnya berada dalam kesejahteraan. Oleh kerana bandar lestari itu merujuk kepada satu proses dan bukan satu bentuk entiti akhir dewasa ini maka kita dapat gambarkan bahawa setiap aspek kehidupan masyarakat tadi tidak semestinya berjalan tanpa masalah. Dari segi ekonomi, misalnya, pertumbuhan ekonomi bandar itu boleh sahaja turun naik tetapi rata-ratanya masyarakat bandar boleh meneruskan kegiatan ekonomi secara berterusan dan kemajuan mereka meningkat dari tahun ke tahun, iaitu persekitaran bandar itu menjadi lebih baik dari semasa ke semasa. Iklim sosialnya juga tidak semestinya tiada gejala menentang norma-norma tempatan '*counter culture*' tetapi secara umumnya penduduk bandar masih dapat menyerlahkan kekentalan nilai-nilai terasnya yang boleh meneruskan wibawa masyarakat itu.

Pemahaman kita terhadap 'bandar lestari' itu menggarap dan menyesuaikan semula konsep 'pembangunan lestari' (*sustainable development*). Sejak kebelakangan ini, pembangunan lestari mendasari hampir kesemua usaha pembangunan sosial dan ekonomi sejak 1980an, terutamanya selepas persidangan alam sekitar sedunia di Rio de Janeiro, Brazil 1992. Sidang kemuncak bumi itu mengambil ketetapan untuk membawa masuk ke dalam perkiraan pertumbuhan ekonomi dan kesejahteraan alam sekitar supaya generasi kini dapat terus menikmati manfaat dari pembangunan yang dijalankan tetapi dengan penuh tanggung jawab supaya generasi mendatang akan juga tetap dapat menikmati manfaat dari pembangunan ketika itu. Ini bermakna usaha pembangunan ekonomi kini menuntut satu '*trade-off*' antara pertumbuhan ekonomi dengan penjagaan alam sekitar, khasnya yang berkaitan dengan eksploitasi sumber dan menjaga alam sekitar daripada kesan eksploitasi itu, untuk mendapatkan kesejahteraan hidup penduduk bandar dan negara. Pembangunan ekonomi mempunyai matlamat yang sehalu, iaitu menjanakan setinggi mungkin pertumbuhan dan longgokan kekayaan menerusi pengeluaran serta penjualan barangan dan perkhidmatan. Kegiatan pengeluaran itu menggunakan sebanyak mungkin sumber yang ada menerusi teknologi semasa yang tercanggih. Tetapi *trade-off* tadi menuntut pengawalan terhadap eksploitasi sumber dan kesan pembangunan terhadap persekitaran, dan seterusnya boleh menentukan kadar pertumbuhan ekonomi agar bersesuaian dengan daya tampung kawasan sumber. Pertumbuhan ekonomi bersama penjagaan alam sekitar itu pada akhirnya adalah sebenarnya satu usaha untuk menjaga kesejahteraan persekitaran fizikal.

Bagamanapun, bagi sesebuah bandar pertumbuhan ekonomi mengambil tempat dalam keadaan persekitaran yang sudah berubah, malahan sumber yang diperlukan sudah tidak boleh diperolehi lagi dari kawasan sumber bandar itu yang ada. Jadi, kesejahteraan penduduknya dibina daripada sumber yang dibawa dari kawasan pedalamannya dan dalam proses pengeluaran terkini sumber yang diperlukan boleh datang dari rangkaian kawasan sumber di merata tempat di dunia. Oleh itu, sesebuah bandar di mana-mana adalah pusat longgokan kekayaan material. Kerana itu orang bertumpu ke bandar dan akan terus menumpu ke arahnya sebagai respon terhadap keistimewaan yang ada di bandar. Tanggapan umum tentang himpunan kekayaan itu tidak jauh tersisih daripada kekuatan sebenarnya bandar sebagai pusat pengumpul kekayaan menerusi agglomerasi pengeluaran dan perkhidmatan, dan turut berlonggok dalam kawasannya institusi kesihatan, pendidikan, perniagaan, perkhidmatan dan rangkian pelbagai lapis bandar itu dengan berbagai bagai saiz bandar dalam hierarki petempatan bandar dengan pelbagai lapisan pula kawasan sokongan yang tersebar ke seluruh dunia. Tetapi sebagaimana yang ditekankan lebih awal, longgokan kekayaan dan segala kemudahan itu tidak semestinya menjamin kelestarian bandar. Ini timbul kerana kemasukan orang ramai untuk menetap di bandar tidak dapat ditapis oleh pengurus kawasan perbandaran. Pada bila-bila masa akan terdapat kumpulan yang terus tercicir dari arus perdana pembangunan bandar.

Setakat kita melihat pertumbuhan ekonomi bersama penjagaan persekitaran dan sumber, kita masih lagi bertumpu untuk melihat perkaitan antara pertumbuhan ekonomi dengan penjagaan alam sekitar asli. Sebagaimana yang sudah diujahkan lebih awal persekitaran bandar terdiri daripada persekitaran binaan dengan warga penghuninya. Maka penduduk dengan budaya serta kegiatan sosial harian mereka menjadi lebih penting dalam hubungkaitan tersebut, sekurang-kurangnya daripada sudut kepentingan masyarakat bandar itu. Dalam kaitan antara pembangunan (pertumbuhan ekonomi) dengan persekitaran binaan, kelestarian yang dicari adalah kelestarian pembangunan sosial serta ekonomi dengan matalamt umum untuk membina kesejahteraan masyarakat. Bukan sahaja persekitaran binaan itu sepatutnya menyediakan ambien yang selesa kepada warga bandar tetapi kegiatan ekonomi juga sepatutnya dapat menyumbang secara berterusan kepada pembangunan sosio-ekonomi penduduk, iaitu taraf kesejahteraan hidup. Kualiti hidup penduduk bandar pun turut meningkat mutunya. Proses meningkatkan kualiti hidup penduduk bandar dan negara ini seharusnya berjalan secara berterusan bagi menjamin keadilan sosial di setiap lapisan penduduk bandar itu. Dalam konteks ini pembangunan bandar lestari itu lebih merujuk kepada pembangunan kesejahteraan sosial yang berterusan.

Sebahagian daripada usaha membina keadaan yang lestari dan memberi kesejahteraan dalam bandar itu sudah dapat dilihat pada perancangan bandar seperti aliran perancangan 'utopia', dari segi fizikal, sosial dan budaya.

PERANCANGAN BANDAR UNTUK KESEJAHTERAAN KOMUNITI BANDAR

Dari mula sesebuah masyarakat itu memikirkan usaha untuk mempertingkatkan keadaannya dan mengurus persekitaran ruang lingkungan yang menjadi sebahagian dari hidup penduduknya. Usaha perancangan ruang itu menjadi salah satu perkara yang dipentingkan. Mungkin secara formal atau tidak formal perancangan ruang bandar merupakan salah satu usaha ke arah menentukan kesejahteraan sesebuah komuniti itu. Bidang perancangan (bandar dan wilayah) diberikan mandat untuk membentuk sebuah persekitaran yang lebih baik untuk kesejahteraan komuniti. Mungkin yang wajar ditanya pada permulaan ini ialah makna persekitaran yang lebih baik itu. Telah ramai yang cuba menghujah atau mencari apa yang dimaksudkan dengan bentuk bandar yang baik (lihat contohnya Lynch 1960). Malahan boleh diujahkan bahawa *sine qua non* untuk perancangan bandar itu ialah pembentukan sebuah persekitaran fizikal dan komuniti bandar boleh dan mendapat kesejahteraan hidup dalam persekitaran fizikal, ekonomi dan sosial yang meningkat selesa.

Komuniti yang Sejahtera

Sekiranya ditanya pula apa yang dimaksudkan dengan kesejahteraan komuniti itu, terdapat beberapa unsur yang kerap diketengahkan. Antaranya kelangsungan budaya sesebuah komuniti di samping memastikan peningkatan kualiti hidup masyarakatnya. Komuniti yang sejahtera pula merupakan sebuah komuniti yang dapat meneruskan kehidupan merentas generasi di mana generasi pertama merasa selesa, selamat dan sesuai meneruskan kehidupan dan memupuk kehidupan generasi seterusnya. Ia pada masa yang sama dapat maju dan mengekalkan ciri-ciri asasnya, yang membolehkannya membentuk sebuah identiti yang unik. Castell (1997) melihat identiti sebagai sumber makna dan pengalaman seseorang dan juga merujuk kepada proses konstruksi makna berlandaskan ciri-ciri budaya tertentu berbanding dengan sumber-sumber makna yang lain. Identiti dengan itu merupakan sumber makna untuk diri yang dibentuk menerusi proses individu.

Pembentukan identiti di peringkat komuniti juga digambarkan menerusi pelbagai kaedah analisis rekabentuk bandar yang memberi penekanan kepada pengkalan fascade, fungsi dan aktiviti. Perancangan bandar yang bermula sebagai pengurus tiga masalah utama awam;

keselamatan, kesihatan dan kebajikan awam ini diminta bukan sahaja untuk mengelak dan menyelesaikan masalah, bidang ini juga kini diminta membentuk 'kebahagiaan.' Ia diminta untuk mengenalpasti apa yang baik untuk sesebuah komuniti dan masyarakat dan seterusnya merancang pencapaiannya. Ini tentunya sukar kerana ia melibatkan pemastian nilai dan struktur penilaian komuniti tersebut. Apa yang lebih selesa dibentuk adalah berdasarkan norma-norma umum masyarakat Malaysia, yang diandaikan sama dengan nilai dan aspirasi sesebuah komuniti setempat.

Sejahtera membawa beberapa makna yang berkait dengan kesihatan, kebahagiaan, kemajuan dan keselesaan. Sekiranya keadaan bahagia untuk seseorang individu itu sendiri mempunyai takrif yang berbeza, begitu juga apabila metafor 'bahagia' tadi digunakan untuk mewakili sesebuah komuniti. Lazimnya konsep bahagia itu tidak merujuk kepada mana-mana aspek komuniti secara terasing tetapi merupakan sintesis perasaan dan persepsi yang timbul akibat keseluruhan persekitaran – fizikal dan bukan fizikal. Komuniti, jika ditakrif sebagai sebuah kelompok yang berkongsi ideal, pandang dunia, objektif dan norma yang sama, dianggap bahagia apabila unsure-unsur yang terkongsi sama ini dapat dilangsungkan.

Keperluan untuk komuniti sejahtera termasuk pengukuhan identiti setempat ini pula membantu dalam pembentukan komitmen. Komitmen ini wajib untuk memastikan pembangunan setempat yang membawa pula kepada kesejahteraan komuniti setempat. Sekiranya tidak pembangunan selalunya akan mengabaikan keperluan demi memenuhi keperluan ruang yang lebih luas, terutamanya keperluan global. Keperluan global ini, walau pun menjanjikan suatu asas ekonomi yang berpotensi membangunkan, sekiranya tanpa perkiraan komuniti, akan berupaya pula menjatuhkan sesebuah negara, seperti apa yang berlaku diakhir tahun 90an. Malahan dikatakan bahawa komuniti itu menyediakan suatu tempat yang stabil dalam menghadapi kekalutan yang disebabkan gerakusa-gerakusa global tadi.

Prinsip Asas Perancangan di Peringkat Komuniti

Dalam bidang perancangan, kesejahteraan komuniti ini kerap dikaitkan dengan perancangan peringkat kejuranan kerana dianggarkan komuniti itu terletak pada skala unit kejuranan. Sekiranya ini dijadikan asas beberapa prinsip perancangan yang berpaksikan idea-idea dari Corbusier, Wright, Clarence Stein (Fishman 1982) dan beberapa para perancang lain boleh dijadikan panduan. Konsep-konsep asas ini berkisar di sekitar perancangan fizikal yang mengasingkan unsur luar komuniti dari unsur-unsur dalam komuniti, Pengasingan ini selalunya dalam bentuk jalan utama yang membedakan satu kejuranan dengan yang lain. Unsur-unsur utama sesebuah komuniti seperti kemudahan awam, pusat komersil dan

kawasan perumahan dikaitkan dengan suatu sistem akses yang mempermudah pergerakan manakala unsur-unsur luar komuniti dipisahkan menerusi sempadan yang diwakili jalan-jalan besar.

Utopia sebagai Ideal Pembentukan Komuniti Sejahtera

Pendekatan pertama dalam pembentukan komuniti sejahtera ialah dengan membentuk sebuah komuniti yang baru. Bermula dari *tabula rasa*, ciri-ciri wajib komuniti itu dapat diserlahkan, sama ada menerusi konsep idealismenya, senibina dan tata atur ruangnya, sehinggalah sistem governan yang mentadbir komuniti tersebut. Sekiranya kesejahteraan yang menjadi harapan sesebuah komuniti, tidak boleh tidak, konsep ideal harapan tersebut, Utopia, harus diimbangi (Fishman 1982). Konsep Utopia, sama ada yang dipelopori Thomas More atau yang diilhamkan pelbagai pemikir, perancang dan ahli senibina lain dari Hammurabi ke Howard, Wright, Kurokawa, dan pemikiran terkini yang membentuk Putrajaya merupakan konsepsualisasi dan hasil pengharapan yang diterjemah ke dalam bentuk ruang bandar. Dari ciri-ciri pembentukan utopia ini, kemungkinannya satu set elemen yang diperlukan untuk perancangan komuniti sejahtera dapat digarap. Set elemen ini termasuk konsep sosial yang mendasari rekabentuk fizikalnya.

Konsep Sosial Komuniti Sejahtera

Semua utopia berlandaskan kepada konsep revolusi sosial. Ia tidak semata-mata menokok tambah atau menggunting-tampal kepada apa yang sedia ada, ia mengubah kesemuanya – sekurang-kurangnya dari pandangan pelopornya. Ebenezer Howard (1898) apabila mencadangkan *Garden City*nya, memelopori ‘*a path towards social reform*,’ laluan ke arah reformasi sosial yang jauh matlamatnya dari sekadar menambah kebun bunga, jaringan hijau dan sepiertinya. Ia bertujuan mengubah cara hidup bandar itu sendiri yang dilihat sebagai sesuatu yang negatif ke arah sesuatu yang lebih bersifat luar bandar. Begitu juga Frank Lloyd Wright apabila menggambarkan *Broadacre City* dan *Usonia*, bertujuan untuk memelopori desentralisasi, skala pembangunan yang lebih antropometrik, dan berlandaskan bahan-bahan setempat, menentang arus modern dalam senibina dan perancangan masa itu. Soleri menerusi *Arcosantia* meninggalkan langsung dunia umum dan membentuk sebuah komuniti swadiri dan swa-daya di Arizona. Ini berbeza dari apa yang lakukan Burnham di Chicago apabila beliau menyediakan fascade Roman pinggir tasiknya untuk Exposisi Dunia masa itu. Yang menarik adalah setiap Utopia ini berlandaskan kepada apa yang ditinggalkan bandar.

Selain daripada pemikir-pemikir ini, idea-idea seperti *Ecomedia City* (Kisho Kurokawa), *Two-town* (Hans Asplund), *Arcosanti* (Paolo Soleri)

pula menekankan pengasingan dari bandar dan proses lazim pembandaran dengan membentuk petempatan-petempatan yang terasing. Paling nyata ialah apa yang dihasilkan Soleri menerusi *Arcosanti* di Arizona. *Ecomedia City* menekankan penerapan ciri-ciri setempat dan digembelingkan dalam persekitaran semula jadi sementara *Two-town* pula mengasingkan bandar pejalan kaki dari pergerakan bermotor.

Setiap perancangan komuniti sejahtera harus bermula dengan konsepsi pemikiran yang dapat menyokong sistem nilai dan penilaian penduduk setempat yang akan mendefinasinya sebagai 'sejahtera.' Apabila mencadangkan konsep untuk sesuatu bandar sempurna, pemikiran abad ke 19 dan lebih awal lagi mencadangkan pengasingan dari bandar-bandar sedia ada, mengecilkan had penduduknya dalam menerapkan kawasan luar bandar ke dalam bandar sebanyak mungkin.

Perhatikan bagaimana Corbusier menekankan hubungan manusia dan mesin dalam setiap rekabentuknya dan kemudian menyarankan *Contemporary City*nya. Beliau meletakkan kebebasan di bawah suatu kuasa yang mengarah kepada kecekapan kehidupan. *Broadacre City* oleh Wright pula menjadi asas konsepsi *Usonia* yang dipelopornya sebagai bandar yang sejahtera. *Broadacre City* menekankan prinsip demokrasi sosial dan desentralisasi. Claren Stein pula menekankan konsep kejiranan yang terhasil dalam pembentukan bandar Radburn.

Di senario setempat, Putrajaya merupakan usaha terkini dalam membentuk utopia ini. Bagaimanapun, terdapat beberapa perbezaan yang ketara. Pertamanya ialah penglibatannya dalam ruang global. Utopia lain, rata-ratanya cuba mengasingkan diri dari ikatan langsung pembandaran global. Putrajaya merupakan nadi hubungan global setempat dengan rangkuman industri-industri global di Cyberjaya. Keduanya ia menggembelingkan teknologi terkini sistem maklumat dalam merangkaikan pelbagai aktiviti utamanya. Dalam konteks ini ia lebih mirip kepada usaha yang telah dihasilkan di Brasilia - memindahkan sebuah pusat pentadbiran dari kawasan di persisiran ke kawasan dalaman dan menggembelingkan teknologi terkini masa itu. Pun begitu Putrajaya juga membentuk komunitinya sendiri dan juga mengharapkan kesejahteraan. Beberapa unsur dari bandar taman Howard jelas digunakan terutamanya dari sudut menghadkan bilangan penduduk dan penekanan kepada sub-sub komuniti setempat yang terbahagi kepada presint-presint yang telah dibentuk.

MERANCANG DAN MEREKABENTUK ASPEK FIZIKAL KOMUNITI SEDIA ADA

Namun kebanyakan Utopia ini kekal mengikut maknanya – tanpa ruang (utopia) – dan dengan itu tidak wujud. Walaupun beberapa tempat telah

cuba dibentuk mengikut konsep-konsep utopia ini, hanya segelintir yang terlalu kecil dari penduduk bandar yang akan dilingkungi konsep-konsep ini. Ini masih belum mengambilkira sama ada konsep-konsep pengasingan ini sebenarnya wajar atau tidak. Yang jelas kebanyakan penduduk bandar perlu berhadapan dengan bandar-bandar sedia ada, yang tidak dibina khusus untuk sesuatu konsep. Bandar-bandar ini, sama ada bandar organik yang tumbuh sendiri (berbeza dari konsep organik yang dibawa Wright) atau bandar-bandar terancang yang kemudian mengambil hala-jalan sendiri tanpa terikat kepada konsep asasnya. Ini lazim dilihat di Malaysia di mana kebanyakan bandar dirancang berasaskan konsep bandar taman oleh Howard tetapi kemudiannya berkembang dengan cara yang jauh menyimpang dari apa yang dikonsepsikan. Dari sudut perancangan, ini merupakan keadaan yang jauh lebih lazim diketemui, dan perlu direncana kesejahteraan komunitinya.

Dari sudut fizikalnya komuniti-komuniti ini perlu mempertajam identiti setempat yang dapat memberikan kelainan. Kelainan ini memberikan sesuatu untuk dipegang dan dikongsi bersama oleh penduduk setempat. Komuniti sejahtera itu harus mempunyai infrastruktur yang dapat menyangga kesejahteraanya. Dari sudut ini ia akan memerlukan bentuk yang dapat mempamerkan identitinya yang tersendiri, malah yang amat jelas kelihatan (Lynch 1960; Relph 1976). Cubaan untuk mengasingkan beberapa elemen dalam komuniti seperti perumahan daripada kelompok komersil telah lama disaran (cadangan berasaskan Stein 1960). Pendekatan rekabentuk bandar terutamanya menekankan hubungan dalaman bandar itu secara tiga dimensi. Idea-idea oleh Relph, Shirani, Lynch, Alexander kesemuanya membawa ke arah penetapan fizikal sebegini.

Melihat Komuniti Sejahtera dari Sudut Rangkaian Aktivitinya

Namun bidang perancangan juga melampaui perancangan fizikal semata-mata. Ia juga mengambilkira pembentukan frasarana sosial seperti struktur kepimpinan setempat dan penerimaan terhadap pembangunan itu sendiri, termasuk penerimaan alat-alat ekonomi yang bertujuan untuk menjana. Kebahagiaan sesebuah komuniti itu banyak terkait dengan keupayaannya untuk menggunakan alat-alat ekonomi, sosial dan fizikal yang disediakan oleh proses perancangan untuk memajukan diri. Sesebuah komuniti yang sejahtera itu juga harus dapat menggerakkan komunitinya menerusi kepelbagaian aktiviti dan jaringan antara aktiviti tersebut.

Lynch (1960) memberi penekanan terhadap pembentukan lokaliti atau komuniti. Dirasakan bahawa tempat-tempat yang paling berjaya adalah tempat-tempat yang dimiliki, dijaga dan disayangi penduduknya. Idea keperluan perasaan dan sentimen ini juga disuarakan antara lainnya

oleh Alexander (1965) dan Tuan (1996). Persoalan utama di sini ialah sama ada senario bandar di Malaysia mempunyai kesemua ciri-ciri ini atau apakah perancangan yang ada masih terikat kepada tradisi lama yang sukar diubah. Dalam usaha penentuan ini persoalan tentang simbol dan imej komuniti yang sesuai kembali diperdebat (Dirlik 1998).

Tidak sedikit pula pemikir yang melihat bukan dari sudut fizikal tetapi sosialnya sesuatu bandar, petempatan atau komuniti itu. Jane Jacobs membicarakan bagaimana kesejahteraan komuniti itu amat berkait dengan aktiviti-aktiviti yang menghidupkan komuniti itu sendiri. *Ballet on Hudson Street* yang menggambarkan saling kebersinambungan aktiviti-aktiviti kehidupan, dari yang dianggap paling remeh seperti membuka kedai di pagi hari kepada aktiviti-aktiviti yang mengubah kehidupan, dengan robohnya bangunan – kesemua itu memberi kesan kepada kesejahteraan penduduk setempat. *Eyes on the street* beliau, atau mata-mata di jalanan menggambarkan pula keprihatinan antara penduduk yang mendiami tempat tersebut – amat sama dengan mata-mata di kampung yang sentiasa memerhati tingkah laku anak-anak jiran tetangga.

Pemeriksaan Komuniti Sejahtera

Perancangan bandar sekiranya dilihat sebagai suatu kontrak sosial antara pihak yang berkuasa dan masyarakat umum perlu diteliti kembali menerusi beberapa penekanan terbaru dalam perancangan bandar. Ini termasuk menggembelingkan penggunaan rekabentuk dan perancangan fizikal dengan apa yang dinyatakan sebagai pemeriksaan masyarakat. Pemeriksaan ini melibatkan peningkatan penglibatan komuniti dalam apa jua proses perancangan. Dihujahkan bahawa perancangan bandar tidak lagi merupakan suatu bidang satu hala di mana pihak yang berkewajipan mengalir arah pembangunan dan masyarakat hanya menerima dan melaksana. Kini diterima bahawa untuk sesuatu perancangan itu mencapai kejayaan, penghayatan pelan-pelan perancangan oleh sesuatu komuniti itu menjadi kewajipan, soalnya bagaimana dapat penghayatan ini dipupuk? Penglibatan di beberapa peringkat perancangan diperlukan dan ini termasuk penglibatan di peringkat komuniti.

Sebuah komuniti yang sejahtera tidak semestinya bebas dari masalah, tanpa jenayah dan aman damai. Sebuah komuniti sejahtera itu dapat menangani pelbagai masalah yang menyimpannya dari dalam dan luar. Komuniti itu mempunyai penglibatan maksimum dalam menentukan halatuju dan keadaan setempat.

Menangani Masalah Krisis Komuniti

Salah satu masalah komuniti ialah kewajarannya sendiri. Telah dihujahkan oleh beberapa penulis bahawa komuniti itu sendiri sudah tidak berfungsi dalam dunia moden yang mana hampir semua struktur

sosial telah diambil alih pentadbiran awam. Dari mendirikan sekolah kepada sistem kesihatan dan agama, peranan yang dahulunya dimainkan komuniti setempat telah diberikan kepada pihak pentadbiran yang lebih besar. Identiti dan perasaan komuniti itu semakin menghilang dan tidak lagi mempunyai kewajaran. Namun terdapat juga arus membalik dari proses ini. Semakin ramai pula yang membentuk unsure-unsur komunitinya sendiri.

PENYEDIAAN KEADAAN PERSEKITARAN LESTARI: PEMBANGUNAN PENUNJUK KELESTARIAN

Konsep bandar lestari yang diperjelaskan di atas menuntut kepada satu set penunjuk (*indices*) yang berupaya membantu para pentadbir dan perancang bandar merancang pembangunan bandar dengan lebih terarah dan tersusun untuk kesejahteraan penduduk. Penunjuk adalah ukuran bagi memberi nilai kuantitatif terhadap maklumat berkaitan dengan persekitaran bandar. Ini dibangunkan agar maklumat memberikan kesannya dengan lebih jelas. Kemudian kita akan boleh mengikuti kemajuan tentang sesuatu aspek persekitaran itu ke arah satu tahap yang lebih baik untuk penduduk. Di Institut Alam Sekitar dan Pembangunan (LESTARI), Universiti Kebangsaan Malaysia usaha membangunkan penunjuk sedemikian sudah berjalan bagi satu jangka waktu yang lama dan masih diteruskan bagi membangunkan penunjuk-penunjuk yang lebih baik (Peterson, Sham Sani & Mohd. Nordin 1999; Sham Sani 2001). Perlu dijelaskan sekali lagi di sini bahawa bandar lestari merupakan satu proses yang berlangsung secara terus-terusan. Bandar lestari bukanlah merupakan produk terakhir dalam sejarah perjalanan bandar itu sendiri. Perbandaran yang bermula dari satu bentuk petempatan yang kecil berkembang melalui pertambahan bilangan penduduk dan perluasan kawasannya, akhirnya membentuk suatu kawasan yang lebih besar dan memiliki ciri-ciri yang berbeza dengan kawasan sebelumnya. Proses perbandaran yang memakan masa yang lama itu mengharapkan agar penghuni yang mendiami ruang bandar itu akan berupaya untuk tinggal dengan selesa dan sejahtera melalui perolehan dan pengagihan kekayaan yang saksama di antara penghuni yang menghuni kawasan tersebut. Justeru, kesejahteraan itu akan dapat dijemakan dan dinilai melalui beberapa entiti antaranya ialah persekitaran, ekonomi, sosio-budaya, ruang, dan governan.

Gugusan entiti persekitaran misalnya boleh dilihat menerusi faktor-faktor fizikal alam sekitar yang wujud dalam bandar tersebut untuk disedia dan dinilai. Sebagai contohnya ialah kualiti air, udara, bunyi, dan sebagainya yang terdapat alam lingkungan yang dikenali sebagai bandar tadi. Ukuran ini dibuat berasaskan kepada indeks kualiti air misalnya

yang disandarkan kepada indeks kualiti air yang dipersetujui pada peringkat sedunia. Sama juga halnya dengan indeks kualiti udara dan bunyi menggunakan indeks yang piawai digunakan seluruh dunia. Sehubungan itu, indeks kualiti air disukat di stesen yang terletak di dalam kawasan perbandaran tersebut. Berdasarkan kepada indeks yang diperolehi ini akan dapat menterjemahkan kadar kelestarian bandar tersebut daripada aspek alam sekitar bandar tersebut. Namun begitu, beberapa persoalan yang mungkin akan menghambat pihak penilai ialah perkara yang berkait dengan persempadanan bandar itu sendiri. Hujah yang akan dikemukakan ialah kadar kualiti air atau udara yang tercemar tersebut bukan disebabkan oleh punca-punca dalam persekitaran bandar itu sendiri tetapi disebabkan oleh faktor-faktor guna tanah di luar kawasan perbandaran tersebut. Tetapi air sungai tersebut mengalir melalui stesen yang diletakkan di dalam kawasan perbandaran. Begitu juga halnya dengan kualiti udara yang disebabkan oleh faktor-faktor persekitaran yang berada di luar dari kawasan perbandaran tersebut (*transboundary pollutants*). Hal-hal sebegini sedikit sebanyak menyukarkan pihak penilai untuk membuat rumusan secara menyeluruh tentang tahap kebersihan bandar secara keseluruhannya.

Dalam gugusan entiti ekonomi misalnya pula, aspek yang ditekankan ialah tentang keupayaan bandar itu sendiri menjana pertumbuhan ekonomi yang mampu membangunkan bandar tersebut secara keseluruhan. Aspek ini amatlah penting memandangkan bahawa melalui pertumbuhan ekonomi bandar yang dijana sendiri akan dapat menentukan kelestarian bandar tersebut untuk satu tempoh jangka masa akan datang. Data yang diperolehi setakat ini, misalnya pihak berkuasa tempatan di Selangor bagi tahun 2000 dan 2001 menunjukkan bahawa hampir kesemua pihak berkuasa tempatan (kecuali Majlis Perbadaran Selayang dalam tahun 2001) mengalami defisit perbelanjaan dalam menguruskan bandar masing-masing (Selangor 2003). Keadaan ini jelas menggambarkan bahawa kekuatan ekonomi perlu dijana sendiri oleh pihak berkuasa tempatan jika sekiranya kelestarian bandar tersebut ingin dikekalkan. Penunjuk yang boleh dilihat dalam hal ini ialah lebihan atau kekurangan pendapatan bandar itu sendiri.

Penunjuk-penunjuk dalam gugusan sosio-budaya pula merupakan aspek yang begitu merumitkan untuk dinilai tahap kelestariannya. Darjah-darjah kekentalan budaya misalnya harus diukur untuk menilai tahap kekentalan budaya yang wujud di bandar-bandar tersebut. Di samping itu juga, aspek sosio-budaya lain misalnya ialah kadar kejadian jenayah yang berlaku di dalam bandar untuk tempoh masa yang tertentu akan memberikan gambaran tentang keadaan sosial bandar sebelum rumusan dapat dibuat mengenai kesejahteraan bandar tersebut. Hal ini perlu diambilkira dalam menentukan kelestarian bandar kerana keadaan

infrastruktur bandar yang lengkap tidak bermakna kepada penduduknya jika kadar kejadian jenayah, pecah rumah, rogol, bunuh dan sebagainya berada dalam kadar yang tinggi. Demikian juga halnya, jika penduduk bandar tidak melibatkan diri dalam aktiviti-aktiviti yang dianjurkan oleh persatuan penduduk misalnya yang berkait dengan kesejahteraan penduduk bandar. Juga hal penyakit seperti demam denggi dan demam denggi berdarah yang begitu sinonim dengan kawasan bandar. Jika kadar penyakit tersebut adalah tinggi, maka kadar ketidakseimbangan masyarakat bandar juga akan meningkat dan akhirnya kegusaran itu menghantui kehidupan sehari-hari penduduknya yang terpaksa berbelanja lebih untuk menampung kos rawatan pemeriksaan dan seumpamanya. Dalam hal ini juga, kejadian-kejadian bencana bandar (*environmental hazards*) seperti banjir kilat, banjir lumpur, tanah jerlus dan sebagainya turut menyumbang kepada keadaan yang menggusarkan kehidupan masyarakat di bandar tersebut.

Daya tarikan bandar tidak terelak oleh pendatang-pendatang sama ada penduduk tempatan mahupun warga asing yang masuk ke bandar untuk mencari rezeki. Bandar yang bertindak sebagai penjana pembangunan seperti yang dibayangkan oleh Alonso (1966), Friedman dan Robert Wulff (1986) dan Reissman (1964), iaitu bandar dapat menjadi agen perubahan masyarakat dengan lebih mudah; di samping bandar bertindak sebagai pusat penyebaran idea pembangunan, penularan inovasi, dan penyampaian teknologi maklumat dan komunikasi yang berguna di samping bandar bertindak sebagai keadaan dan kawasan yang paling sesuai untuk perkembangan ekonomi moden menjadi magnet yang cukup hebat mengundang para migran dari semua pelosok. Kehadiran mereka juga membawa sekali bersama-sama mereka tabiat dan budaya asal mereka untuk disesuaikan di bandar baru mereka menghuni. Keadaan ini akan menyebabkan berlakunya pertentangan budaya dari pelbagai tempat yang mungkin menimbulkan ketidaksefahaman antara mereka. Peningkatan kadar kejadian jenayah yang dikaitkan dengan golongan migran ini cukup untuk menjelaskan bahawa pertentangan budaya ini mempengaruhi dalam kehidupan mereka seharian.

Daripada segi ruang pula, kepadatan penduduk yang mendiami sesebuah kawasan perbandaran sedikit sebanyak menimbulkan pelbagai kesan negatif yang akhirnya menimpa komuniti bandar itu sendiri. Penduduk yang terlalu ramai mendiami sesebuah kawasan perbandaran itu akan menyebabkan mereka terpaksa bersaing untuk mendapatkan perkhidmatan klinik, sekolah, ruang pejabat dan kesemua ini menimbulkan ketidakselesaan kepada penghuni bandar tersebut. Jika keadaan ini berterusan melalui pertumbuhan penduduk yang tinggi dan kedatangan para migran akan menambahsulitkan lagi peranan yang boleh dimainkan oleh pihak pentadbir bandar dalam memberikan perkhidmatan

bandar yang terbaik misalnya pelupusan sampah sarap, bekalan air, loji kumbahan dan seumpamanya.

GOVERNAN KELESTARIAN BANDAR

Governan memainkan peranan asas bagi mendapatkan suasana yang baik untuk kesejahteraan warga bandar dan mereka yang dijangka akan terus datang untuk mendapatkan perkhidmatan serta barangan dan kemudahan di bandar. Secara mudah governan harus merangkumi institusi, proses dan tatacara yang menentukan bagaimana kuasa digunakan, keputusan diambil dan bagaimana orang ramai boleh menyumbang pandangan mereka terhadap bandarnya. Apabila kita melihat dari sudut umum ini, kita perlukan perkara-perkara berikut dalam governan: penglibatan orang ramai; keterbukaan pemerintah terhadap penglibatan mereka; penjurusan governan supaya berkesan; penyusunan perkhidmatan awam agar lebih terbuka dan mantap, dan galakan bagi kemunculan kegiatan sukarela dari badan bukan kerajaan. Maka governan dalam konteks ini meliputi cakupan lebih luas daripada kegiatan dan hubungan kuasa dalam pentadbiran kerajaan tempatan. Justeru, pengendalian kuasa di pelbagai peringkat di sesebuah bandar harus berkesan, telus, boleh dipercayai dan diterima oleh orang ramai serta terbuka untuk tatapan semua pihak. Dalam masa yang sama semua lapisan warga bandar juga perlu memberikan kerjasama secara sukarela, pantas mengambil bahagian dalam kegiatan warga bandar. Mereka ini boleh bersama sama pihak berkuasa membangun, memantap dan menjaga penerusan usaha membina keadaan yang selesa untuk semua pihak.

Penyediaan keadaan yang dikemukakan lebih awal sepatutnya telah mendapat persetujuan warga luas bandar, agar apa sahaja usaha yang digerakkan akan membuahkan hasil yang bermanfaat bagi semua pihak. Penglibatan pelbagai pihak berkepentingan dalam semua kegiatan pembinaan persekitaran yang lestari pada akhirnya memberi jaminan untuk kesejahteraan hidup semua warga bandar.

PENELITIAN AWALAN KES

Kes berikut ini cuba memberikan satu ilustrasi awal tentang keadaan persekitaran sosial bandar yang baik dan lestari dengan menggunakan satu penunjuk kelestarian bandar iaitu kes kejadian jenayah yang berlaku di bandar. Dalam kajian kes ini, kawasan Lembangan Langat yang terdiri daripada tiga daerah utama iaitu Hulu Langat, Sepang dan Kuala Langat serta sebahagian daerah Klang digunakan. Gambaran keseluruhan kejadian jenayah bagi Negeri Selangor yang membangun dengan pesat turut dianalisis untuk memberikan gambaran jelas dan menyeluruh bagi

keseluruhan negeri Selangor yang telah mengalami proses perbandaran yang pesat. Dalam tahun 2000, kadar perbandaran di Selangor telah mencapai 83.0 peratus yang menggambarkan bahawa negeri ini sedang mengalami transformasi bandar yang begitu memberangsangkan.

Penelitian yang dilakukan ini tertumpu hanya kepada Jenayah Indeks (*crime index*). Jenayah Indeks ini terbahagikan kepada dua kategori utama iaitu Jenayah Kekerasan/Keganasan dan Jenayah Harta Benda. Jenayah Kekerasan/Keganasan terdiri daripada bunuh, cuba bunuh, samun berkawan bersenjatapi, samun berkawan tanpa senjatapi, samun bersenjatapi, samun tanpa senjatapi, rogol, mencederakan orang. manakala jenayah harta benda pula terdiri daripada pecah rumah dan curi malam hari, pecah rumah dan curi siang hari, curi motokar, curi motosikal, curi van dan lori, curi lain-lain, dan ragut (Jadual 1).

TREN JENAYAH INDEKS DI SELANGOR, 1990 HINGGA 1998

Data yang diperolehi dari Ibu Pejabat Polis Kontinjen Selangor bagi tempoh tahun 1990 hingga 1998 menunjukkan aliran dan tren jenayah secara keseluruhan di Negeri Selangor. Tren perangkaan jenayah indeks bagi negeri Selangor secara keseluruhannya menunjukkan berlaku peningkatan dari tahun ke tahun. Peningkatan kadar jenayah dari tahun ke tahun ini dapat dilihat melalui peningkatan dalam jumlah kes-kes jenayah bagi kedua-dua iaitu kategori jenayah keganasan dan jenayah harta benda. Sebagaimana jumlah kes-kes jenayah keganasan yang meningkat hampir empat kali ganda dari tahun 1990 iaitu 1,864 kes kepada 5,382 kes pada tahun 1998. Begitu juga jumlah kes bagi kategori jenayah harta benda yang mengalami peningkatan kira-kira tiga kali ganda iaitu dari 11,690 kes pada tahun 1990 kepada 36,260 kes pada tahun 1998. Tren kes jenayah yang meningkat dalam tempoh sembilan tahun ini sedikit sebanyak menggambarkan keadaan gejala sosial yang meningkat, membimbangkan dan memerlukan pelbagai langkah dan strategi untuk menanganinya.

Bagi kategori jenayah keganasan, terdapat lapan jenis kesalahan yang diletakkan di bawahnya merangkumi jenayah bunuh, cubaan bunuh, samun berkawan bersenjatapi, samun berkawan tanpa senjatapi, samun bersenjatapi, samun tanpa senjatapi, rogol dan kecederaan. Jenayah samun tanpa senjatapi mencatatkan bilangan kes paling tinggi. Kes samun tanpa senjatapi menunjukkan peningkatan sebanyak 1,067 kes pada tahun 1991 iaitu meningkat sebanyak 87 kes berbanding tahun sebelumnya. Walau bagaimanapun, tren ini menurun sebanyak 47 kes pada tahun 1992 dan meningkat semula kira-kira 17.6 peratus pada tahun 1993. Kadar kes jenayah samun tanpa senjatapi terus meningkat dengan

purata peratus peningkatan kira-kira 20 peratus bagi setiap tahun sehinggalah mencatatkan sejumlah 2,672 kes pada tahun 1998.

Jenayah kecederaan mencatatkan bilangan kes kedua tertinggi selepas jenayah samun tanpa senjata api bagi negeri Selangor. Bilangan kes meningkat untuk tempoh dua tahun bermula dari tahun 1990 hingga tahun 1992 iaitu 606 kes tetapi menurun pada tahun 1993 sebanyak 64 kes. Namun, tren ini juga sama seperti jenayah samun tanpa senjata api yang terus mengalami peningkatan secara purata sebanyak 3.2 peratus pada tahun 1994, 19.3 peratus pada tahun 1995 iaitu 680 kes dan 15 peratus peningkatan bilangan kes pada tahun 1996. Pada tahun 1997, kejadian kes kecederaan bagi negeri Selangor dilihat meningkat secara mendadak iaitu 54 peratus iaitu 1,765 kes dan menurun semula kepada 1,685 kes pada tahun 1998.

Jenayah samun bersenjata api merupakan kesalahan samun menggunakan senjata api dan terbahagi kepada dua kategori iaitu samun berkawan bersenjata api dan samun bersenjata api. Bagi jenayah samun berkawan bersenjata api ia melibatkan jenayah yang dilakukan oleh lima orang individu atau lebih secara berkumpulan manakala samun bersenjata api melibatkan bilangan individu kurang dari jumlah itu. Bilangan kes antara kedua-duanya ini jelas menunjukkan perbezaan yang sangat ketara; tetapi kedua-dua jenis jenayah ini menunjukkan tren peningkatan dan penurunan pada tahun-tahun yang hampir sama. Bilangan kejadian kes samun bersenjata api mencatatkan peningkatan sehingga tiga tahun bermula dari tahun 1990 sehingga tahun 1993. Peningkatan sebanyak 38 kes pada tahun 1993 bagi jenayah samun bersenjata api dilihat agak mendadak berbanding hanya lima peratus peningkatan dari tahun 1991 kepada tahun 1992. Begitu juga dengan kes samun berkawan bersenjata api yang terus meningkat dari tahun 1990 iaitu sebanyak lima kes kepada 16 kes kejadian pada tahun 1994. Tren jenayah samun berkawan bersenjata api walau bagaimanapun menurun kepada lapan kes sahaja pada tahun 1998.

Kes samun bersenjata api menunjukkan tren yang menurun iaitu dari 168 kepada tahun 1993 berjaya dikurangkan kepada hanya 81 kes pada tahun 1997. Pengurangan sebanyak lebih 50 peratus pada tahun 1997 menggambarkan langkah kawalan keselamatan yang berkesan telah dilakukan bagi mengurangkan kejadian-kejadian kes samun bersenjata api. Namun, tren ini meningkat secara mendadak yang memperlihatkan peningkatan ketara hampir 50 peratus pada tahun 1998 iaitu sebanyak 147 kes kejadian. Keadaan ini mungkin disebabkan oleh pelbagai faktor tarikan dan tolakan yang menyebabkan perubahan tren ini. Bagi kategori jenayah samun berkawan tanpa senjata api pula memperlihatkan tren yang terus meningkat dalam tempoh sembilan tahun iaitu dari hanya 101 kes kepada 467 kes pada tahun 1998. Peningkatan dari tahun 1991 kepada

tahun 1992 dan 1993 meningkat secara mendadak sebanyak kira-kira 37 peratus. Pada tahun 1995, bilangan kes terus meningkat tetapi peratus peningkatan menurun kepada 23.3 peratus dan peratus peningkatan menurun lagi kepada kira-kira 19 peratus pada tahun 1996 iaitu kepada 304 kes kejadian. Bagaimanapun, peratus peningkatan kejadian kes jenayah samun berkawan tanpa senjatapi meningkat semula kepada 24.5 peratus tetapi menurun kepada 13.7 peratus pada tahun 1998 iaitu sebanyak 467 kes.

Bagi jenayah bunuh, dalam tempoh tiga tahun iaitu dari tahun 1991 hingga tahun 1993 mengalami peningkatan iaitu masing-masing sebanyak 28.8 peratus (66 kes), 18.5 peratus (81 kes) dan 3.6 peratus. Bilangan kes kejadian bunuh bagi negeri Selangor hanya mengalami penurunan pada tahun 1994 iaitu dari 84 kes kepada 77 kes atau kira-kira sembilan peratus. Walau bagaimanapun, tren jenayah bunuh meningkat semula pada tahun 1995 iaitu sebanyak 18 (95 kes), 102 kes pada tahun 1996. Peratus peningkatan jenayah bunuh meningkat semula pada tahun 1997 iaitu 15 peratus dan meningkat lagi sebanyak 20 peratus pada tahun 1998 atau sebanyak 150 kes kejadian bunuh bagi negeri Selangor.

Bagi kes cubaan membunuh, tahun 1993 mencatatkan bilangan kes tertinggi bagi negeri Selangor iaitu 12 kes atau peningkatan kira-kira 33.3 peratus berbanding tahun sebelumnya. Bagaimanapun, tren jenayah cubaan bunuh menurun semula kepada enam kes atau penurunan sebanyak 50 peratus pada tahun 1994 dan menurun lagi pada tahun 1995 kepada 33.3 peratus. Pada tahun 1996 dan tahun 1997, kes cubaan bunuh meningkat semula kepada masing-masing lima dan lapan kes tetapi menurun semula pada tahun 1998 kepada dua kes sahaja atau penurunan kira-kira 75 peratus.

Kadar jenayah rogol sama seperti jenayah-jenayah lain bagi kategori jenayah keganasan lain yang turut mengalami peningkatan dari tahun 1990 iaitu 81 kes kepada 111 kes pada tahun 1991. Walaupun kes rogol mencatatkan penurunan pada tahun 1992 kepada 106 kes namun kes ini meningkat semula sehinggalah ke tahun 1996. Peratus peningkatan kes rogol menurun dari 24.3 peratus pada tahun 1993 (140 kes) kepada 4.7 peratus pada tahun 1994 atau 147 kes, dan peratus peningkatan naik semula kepada 14 peratus pada tahun berikutnya atau sebanyak 171 kes rogol yang dilaporkan. Bagaimanapun, kes rogol bagi negeri Selangor menurun semula pada tahun 1996 kepada 166 kes. Tren ini berubah pula di mana kejadian kes rogol yang dilaporkan meningkat semula pada tahun 1997 kepada 225 kes atau 26.5 peratus dan meningkat lagi sebanyak 26 kes pada tahun 1998 atau peningkatan sebanyak 10.4 peratus.

Bagi kategori jenayah harta benda, terdapat enam jenis kesalahan yang diletakkan di bawahnya iaitu pecah rumah dan curi malam hari,

pecah rumah dan curi siang hari, curi motokar, curi van dan lori, curi motosikal dan lain-lain kecurian termasuklah curi basikal. Perangkaan jenayah indeks bagi negeri Selangor yang dikeluarkan untuk kategori jenayah harta benda menunjukkan lain-lain kecurian merupakan jenayah paling tinggi berbanding lain-lain jenayah. Secara keseluruhan, kadar kecurian lain-lain harta benda untuk tempoh sembilan tahun meningkat hampir 2.6 kali ganda sehingga tahun 1998. Dalam tempoh setahun selepas tahun 1990, jumlah lain-lain kecurian menurun 24 peratus iaitu 4,049 kes tetapi tren ini meningkat semula untuk tempoh dua tahun kemudiannya. Peratus peningkatan bagi dua tahun tersebut adalah hampir sama iaitu kira-kira 8.7 peratus. Pada tahun 1995, bilangan kes lain-lain kecurian meningkat lagi sebanyak 17.5 peratus menjadikannya jumlahnya sebanyak 5,078 dan meningkat lagi sebanyak 647 kes pada tahun berikutnya. Bilangan jenayah kecurian lain-lain harta benda terus meningkat sebanyak 3,996 kes pada tahun 1997 dan 4,427 kes pada tahun 1998 atau sebanyak 14,148 kes kecurian yang dilaporkan.

Jenayah pecah rumah dan curi dibahagikan kepada dua kategori iaitu kategori pecah rumah pada waktu malam dan siang. Bagi jenayah jenis ini, pecah rumah dan curi malam hari lebih tinggi berbanding pada waktu siang. Sebagaimana tren-tren jenayah lain, jenayah pecah rumah dan curi pada waktu malam meningkat dari setahun ke setahun. Hanya pada tahun 1991, bilangan kes ini menurun sebanyak 18 peratus atau 2,431 kes. Selepas tahun 1991, sehinggalah tahun 1998 kes pecah rumah pada waktu malam terus meningkat. Bagi lima tahun selepas tahun 1991, peratus peningkatan tidak menunjukkan pertambahan yang ketara iaitu di antara 1.2 peratus hinggalah 9.7 peratus. Walau bagaimanapun, peratus peningkatan bilangan kes kejadian bertambah dengan agak drastik pada tahun 1997 berbanding pada tahun 1996 iaitu kira-kira 34.2 peratus atau sebanyak 5,342 kes berbanding 3,982 kes pada tahun 1996. Pada tahun 1998, bilangan kes semakin bertambah sebanyak 1,183 kes yang menjadikannya sebanyak 6,525 kes kejadian pecah rumah dan curi pada malam hari.

Manakala bagi jenayah pecah rumah dan curi siang hari, kadar peningkatan tidak begitu ketara dan untuk tahun 1991, bilangan kes ini menurun sebanyak 169 kes berbanding tahun 1991 sebanyak 1,292 kes. Namun, kes ini meningkat semula pada tahun 1992 dan 1993 iaitu masing-masing sebanyak 1,208 kes dan 1,375 kes. Tren ini berubah pada tahun 1994 di mana bilangan kes pecah rumah dan curi siang hari menurun kepada 1,286 kes atau sebanyak 6.6 peratus. Bagaimanapun, jumlah kes pecah rumah dan curi siang hari dilaporkan bertambah semula pada tahun 1995 hinggalah ke tahun 1998. Pertambahan bilangan kes pada tahun 1996 tidak begitu tinggi iaitu kira-kira 1.2 peratus sahaja. Tetapi, pada tahun 1997, peratus pertambahan bilangan kes melonjak

naik sebanyak 59.9 peratus menjadikannya sebanyak 2,422 kes. Pada tahun 1998 pula, jumlah kes pecah rumah dan curi siang hari yang dilaporkan bertambah kepada 2,869 kes atau sebanyak 18.4 peratus pertambahan dari tahun sebelumnya.

Jenayah curi motosikal bagi negeri Selangor juga menunjukkan keadaan yang agak serius dan semakin meningkat dari tahun ke tahun. Daripada perangkaan juga menunjukkan peratus peningkatan yang agak tinggi berbanding kes lain. Peratus peningkatan kes kecurian motosikal bagi lima tahun terakhir melebihi dua kali ganda berbanding peratus pertambahan bagi lima tahun awal perangkaan. Sebagaimana dinyatakan, dari tahun 1990 hingga 1994, peratus peningkatan kes kecurian motosikal tidak begitu tinggi iaitu antara 7.8 peratus iaitu bagi tahun 1991 (1,710 kes), 20.1 peratus pada tahun 1993 (2,758 kes) dan 14.6 peratus pada tahun 1994 (3,163 kes). Hanya pada tahun 1992, peratus peningkatan jumlah kes curi motosikal melonjak agak tinggi iaitu 34.2 peratus (2,296 kes). Bermula dari tahun 1995, peratus peningkatan meningkat pada kadar yang tinggi iaitu 28.3 peratus atau meningkat kepada 4,059 kes dan 36.2 peratus peningkatan kes curi motosikal pada tahun 1996 atau 5,529 kes yang dilaporkan. Tren jenayah curi motosikal bagi negeri Selangor meningkat lagi pada tahun 1997 dengan pertambahan sebanyak 1,561 kes menjadikan jumlah kes pada tahun tersebut ialah 7,090 kes. Pada tahun berikutnya, peratus peningkatan melonjak tinggi kepada 51.9 peratus menjadikan jumlah kes kecurian motosikal yang dilaporkan adalah sebanyak 10,770 kes.

Perangkaan jenayah indeks kontinjen Selangor bagi jenayah curi motokar menunjukkan tren peningkatan dari tahun 1991 hingga tahun 1992 iaitu masing-masing 21.2 peratus atau 497 kes (berbanding 426 kes pada tahun 1990) dan 27.9 peratus atau 636 kes. Manakala pada tahun 1993, tidak berlaku sebarang perubahan ke atas bilangan kes curi motokar bagi negeri Selangor. Pada tahun berikutnya, bilangan kes curi motokar telah berkurang dengan agak banyak iaitu sebanyak 365 kes atau kira-kira 57.3 peratus. Namun, pada tahun 1995, tren berubah semula di mana berlaku peningkatan bilangan kes curi motokar yang dilaporkan kepada 364 kes dan 408 kes pada tahun 1996. Pada tahun 1997, peratus peningkatan kes melonjak dengan begitu tinggi iaitu kira-kira 71.5 peratus menjadikannya sebanyak 700 kes; dan pada tahun berikutnya bilangan kes terus bertambah kepada 990 kes atau pertambahan sebanyak 41.4 peratus.

Bagi jenayah curi van dan lori, peningkatan untuk tempoh sembilan tahun mencatatkan nilai melebihi 17 kali ganda. Sebagaimana yang ditunjukkan, pada tahun 1990 jumlah kecurian van dan lori hanyalah sebanyak 73 kes, seterusnya meningkat sebanyak 57 kes atau 78 peratus pada tahun berikutnya. Pada tahun 1992, peratus peningkatan bilangan

jenayah curi van dan lori terus meningkat kepada 93 peratus menjadikannya sebanyak 251 kes tetapi bilangan kes pada tahun 1993 menurun kepada 239 kes atau berkurang sebanyak 5.6 peratus. Walau bagaimanapun, bilangan kes ini meningkat semula pada tahun berikutnya menjadikan jumlah kes sebanyak 619 atau peningkatan melebihi 1.5 kali ganda. Pada tahun 1995 dan 1996, bilangan kes curi van dan lori bagi negeri Selangor meningkat lagi masing-masing sebanyak 96 kes atau 15.5 peratus dan 45 kes atau 6.7 peratus. Seterusnya, peratus pertambahan bilangan kes curi van dan lori melonjak naik pada tahun 1997 iaitu kira-kira 32.2 peratus atau 1,009 kes yang dilaporkan. Pada tahun 1998, bilangan kes ini meningkat lagi sebanyak 287 kes atau 28.5 peratus peningkatan dari tahun sebelumnya menjadikan bilangan kes kejadian curi van dan lori sebanyak 1,296 kes.

Secara keseluruhannya, jumlah bagi kesemua jenis jenayah iaitu jenayah keganasan dan harta benda mengalami penurunan pada tahun 1991 berbanding pada tahun 1990 iaitu penurunan sebanyak 11.9 peratus. Walau bagaimanapun, tren jumlah keseluruhan jenayah bagi negeri Selangor terus meningkat sehingga tahun 1993, menurun pada tahun 1994 dan meningkat kembali sehingga tahun 1998. Sebagaimana pada tahun 1992, jumlah keseluruhan jenayah meningkat dari tahun sebelumnya kepada 13,933 atau peningkatan sebanyak 16.7 peratus. Pada tahun 1993 jumlah jenayah meningkat lagi kepada 15,474 kes atau sebanyak 11.6 peratus. Bagaimanapun, jumlah jenayah menurun sedikit pada tahun 1994 sebanyak 350 kes. Namun begitu, jumlah keseluruhan jenayah bagi negeri Selangor meningkat semula pada tahun 1995 kepada 18,219 atau pertambahan sebanyak 18.1 peratus. Untuk tahun berikutnya, jumlah kes terus meningkat iaitu sebanyak 15.8 peratus pada tahun 1996 (21,106 kes) dan melonjak tinggi sebanyak 47.2 peratus pada tahun 1997 (31,071 kes). Seterusnya, pada tahun 1998, jumlah keseluruhan jenayah bagi negeri Selangor terus meningkat sebanyak 10,571 kes atau 34.2 peratus menjadikan jumlah keseluruhan jenayah pada tahun tersebut ialah 41,642 kes.

PENELITIAN KEJADIAN JENAYAH DI LEMBANGAN LANGAT

Untuk mendapatkan gambaran yang lebih jelas tentang kejadian jenayah terutamanya yang berlaku di kawasan bandar, tumpuan penelitian dilakukan di Lembangan Langat yang terdiri dari tiga daerah utama iaitu Hulu Langat, Sepang, dan Kuala Langat serta sebahagian daerah Klang dan Seremban. Bagaimanapun, tumpuan adalah hanya kepada tiga daerah utama sahaja. Tumpuan jangka masa yang diberikan dalam penelitian ini ialah kes-kes jenayah yang telah berlaku dari tahun 1994 hingga 2001. Jangka masa ini diambil berasaskan kepada pertumbuhan dan

perkembangan perbandaran pesat di kawasan kajian di samping keadaan dan ketidaktentuan perkembangan ekonomi dunia yang sedikit sebanyak akan mengakibatkan perubahan ekonomi lembangan ini.

Corak dan Tren Jenayah di Lembangan Langat

Corak dan tren jenayah di Lembangan Langat dari tahun 1994 sehingga 2000 dapat dibayangkan melalui kategori jenayah yang berlaku. Didapati dalam tempoh tersebut, kategori jenayah hartabenda merupakan jenayah yang banyak berlaku. Jenayah hartabenda ini adalah kira-kira tiga kali ganda dari kategori jenayah kekerasan yang berlaku. Namun begitu jika dibandingkan kesan bagi kedua-dua kategori jenayah ini, jenayah kekerasan melibatkan bukan sahaja kecederaan kepada mangsa malah juga melibatkan nyawa mangsa yang terlibat terutamanya yang berkaitan dengan kes bunuh dan cuba bunuh di samping kes samun yang melibatkan senjatapi. Jadual 2 menunjukkan tren jenayah yang berlaku di Lembangan Langat dalam tempoh tujuh tahun.

Jadual 2. Jenis Jenayah di Lembangan Langat, 1994 – 2000

Daerah	Jenis Jenayah	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Hulu Langat	Jenayah Keganasan	221	466	545	521	769	702	756
	Jenayah Hartabenda	1,195	1,814	2,262	1,898	2,242	2,741	2,806
	<i>Jumlah</i>	<i>1416</i>	<i>2280</i>	<i>2807</i>	<i>2419</i>	<i>3011</i>	<i>3443</i>	<i>3562</i>
Sepang	Jenayah Keganasan	36	53	71	108	128	151	138
	Jenayah Hartabenda	137	153	232	362	421	591	496
	<i>Jumlah</i>	<i>173</i>	<i>206</i>	<i>303</i>	<i>470</i>	<i>549</i>	<i>742</i>	<i>634</i>
Kuala Langat	Jenayah Keganasan	70	105	115	165	159	159	127
	Jenayah Hartabenda	335	335	495	571	595	690	715
	<i>Jumlah</i>	<i>405</i>	<i>440</i>	<i>610</i>	<i>736</i>	<i>754</i>	<i>849</i>	<i>842</i>
Jumlah Jenayah Indeks		<i>1,994</i>	<i>2,926</i>	<i>3,720</i>	<i>3,625</i>	<i>4,314</i>	<i>5,034</i>	<i>5,038</i>

Sumber: Ibu Pejabat Polis DiRaja Malaysia, Laporan pelbagai tahun

Data tahun 1999 dan 2000 yang diperolehi bagi Daerah Hulu Langat menunjukkan bahawa sebanyak 751 kes jenayah keganasan dilaporkan. Daripada jumlah tersebut sebanyak 216 kes atau 28.8 peratus berjaya diselesaikan dan daripada jumlah tersebut sebanyak 174 tangkapan telah dibuat berhubung kes yang dilaporkan. Dalam kategori jenayah keganasan ini, jenayah samun tanpa senjatapi merupakan jenayah yang paling kerap berlaku bagi kedua-dua tahun tersebut dengan masing-masing mencatatkan jumlah kes 409 dan 489. Sementara jenayah cuba bunuh menunjukkan kes yang paling jarang dilaporkan. Jika dibandingkan bagi kedua-dua tahun tersebut, berlaku peningkatan

sebanyak 59 kes atau 7.9 peratus berbanding tahun sebelumnya (Jadual 3).

Jadual 3. Jenis jenayah mengikut kategori bagi Daerah Hulu Langat 1999 dan 2000

Jenis Jenayah/Tahun	1999	2000	+/-/%
<i>Jenayah Kekerasan</i>			
Bunuh	12 (4) 12	20 (4) 3	+8 (66.7%)
Cuba Bunuh	2 (2) 2	-	-2 (200%)
Samun Berkawan Bersenjatapi	6 (2) 2	2	-4 (66.7%)
Samun Berkawan Tanpa Bersenjatapi	86 (6) 17	82 (14) 21	-4 (4.65%)
Samun Bersenjatapi	19 (1) 1	14 (1)	-5 (26.3%)
Samun Tanpa Senjatapi	409 (41) 42	489 (128) 117	+80 (19.6%)
Rogol	27 (23) 16	27 (123) 29	-
Mendatangkan Kecederaan	190 (137) 82	176 (43) 77	-14 (7.4%)
Jumlah	751 (216) 174 28.8%	810 (323) 247 47.3%	+59 (7.9%)
<i>Jenayah Hartabenda</i>			
Pecah Rumah & Curi Siang Hari	454 (24) 19	384 (42) 38	-70 (15.4%)
Pecah Rumah & Curi Malam Hari	1063 (48) 70	840 (103) 55	-223 (21.0%)
Curi Motokar	162 (61) 13	207 (80) 16	+45 (27.8%)
Curi Motovan dan Lori	129 (26) 7	156 (34) 20	+27 (20.9%)
Curi Motosikal	1402 (267) 119	1677 (655) 148	+225 (16.0%)
Curi Basikal	30 (6) 7	19	-11 (36.7%)
Lain-lain Kecurian	1994 (101) 206	363 (124) 93	-266 (42.3%)
Ragut	547 (15) 15	435 (244) 21	-112 (20.5%)
Curi Dari Kenderaan	370 (12) 16	334 (71) 73	-36 (9.7%)
Jumlah	6151 (560) 471	4415 (1372) 483	

Sumber: Ibu Pejabat Polis Daerah Hulu Langat.

Nota: Angka dalam ( ) merupakan kes yang diselesaikan
 Angka selepas ( ) merupakan tangkapan yang dibuat merujuk kes tersebut

Bagi kategori jenayah harta benda pula, tahun 1999 mencatatkan jumlah keseluruhan kes sebanyak 6,151 dan 560 kes berjaya diselesaikan sementara 471 tangkapan telah dibuat. Dalam tahun 2000 pula, jumlah kejadian menurun iaitu menjadi 4,415 kes dengan 1,372 kes berjaya diselesaikan melalui 483 tangkapan. Dalam kategori jenayah hartabenda ini, kejadian lain-lain kecurian menunjukkan jumlah tertinggi iaitu sebanyak 1,994 kes dalam tahun 1999. Keadaan ini diikuti dengan kes curi motosikal yang mencatatkan 1,402 kes setahun. Kejadian mencuri motosikal ini meningkat dalam tahun berikutnya kepada 1,677 kes iaitu peningkatan 255 kes atau 16.0 peratus. Kejadian jenayah pecah rumah dan curi pada malam hari juga menunjukkan jumlah yang tinggi iaitu sebanyak 1,063 kes tetapi menurun sedikit kepada 840 kes iaitu pengurangan sebanyak 223 kes atau 21.0 peratus.

Rajah 1 menunjukkan lokasi kejadian jenayah yang dicatatkan bagi tahun 2001 di Lembangan Langat. Tumpuan kejadian jenayah adalah di kawasan-kawasan bandar terutamanya di Kajang, Bandar Baru Bangi, Banting, Sepang, Salak Tinggi dan beberapa bandar utama yang terdapat di lembangan ini. Data yang diperolehi dari pihak polis daerah yang terbabit diformatkan mengikut lokasi kejadian jenayah tersebut. Data tersebut yang mengandungi alamat kejadian berlakunya jenayah tersebut dipetakan ke dalam peta tersebut dan dikategorikan kepada dua kategori utama iaitu jenayah kekerasan dan jenayah hartabenda. Hasil daripada pemetaan tersebut dengan jelas menunjukkan bahawa kejadian jenayah yang berlaku tersebut terletak di kawasan-kawasan yang dinamakan sebagai bandar. Didapati juga bahawa kawasan-kawasan yang menjadi tumpuan orang ramai seperti pusat membeli belah, tempat meletak kenderaan, tempat-tempat sunyi di lorong bangunan merupakan kawasan yang begitu terdedah atau *vulnerable* kepada manusia di dalam persekitaran binaan bandar tersebut. Oleh yang demikian, penghuni bandar sewajarnya mengambil langkah yang perlu untuk melindungi diri mereka daripada kegiatan jenayah seperti itu.

Agak sukar bagi artikel ini untuk membahaskan faktor-faktor di sebalik tren dan corak jenayah yang dinyatakan di atas kerana kajian terperinci tidak dilakukan. Pelbagai perkara boleh dikaitkan dengan keadaan tersebut termasuklah peningkatan penduduk yang keluar masuk ke negeri Selangor dan para migran yang ramai termasuk dari negara asing yang datang untuk memperoleh pekerjaan di kawasan ini.

PENUTUP

Kertas ini telah menghujahkan bahawa usaha untuk menyediakan persekitaran, fizikal dan sosial termasuk ekonomi dan budaya yang terbaik berkait langsung dengan satu pengkonsepsian serta perancangan fizikal, sosial dan budaya yang dapat menghimpunkan segala nilai murni untuk kesejahteraan warga bandar dan juga penduduk terapung yang sentiasa datang dan pergi dari bandar. Beberapa contoh pemikiran perancangan fizikal terkandung dalam penkonsepsian bandar 'utopia' dalam erti kata bandar itu menyediakan keadaan yang selesa lagi sejahtera sementara perancangan sosial dan budaya pula dapat membina kekentalan sosial dan budaya sebagaimana yang cuba dibina dalam proses melestarikan bandar itu.

Oleh kerana bandar lestari itu sendiri masih dalam proses pembentukan maka kita boleh membina beberapa penunjuk kelestarian. Kita boleh membina penunjuk-penunjuk tersebut supaya selaras dengan kemampuan daya tampung bandar dan sumber negara. Semua pihak harus dilibatkan dalam membuat keputusan bagi membangunkan konsep, mencari kaedah serta tatacara penyediaan persekitaran yang lebih baik bagi kesejahteraan warga bandar dan negara amnya.

RUJUKAN

- Alexander, C. 1965. A city is not a tree. *DESIGN*, 206: 46-55.
- Alonso, W. 1966. Cities, planners, and urban renewal'. Dlm. Wilson, J.Q. (ed.). *Urban renewal: the record and the controversy*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Castell, M. 1997. *The power of identity*. Oxford: Blackwell Publishers Limited
- Dirlik, Arif. 1998. Globalism and the politics of place. *Development*, 41(2).
- Fishman, R. 1982. *Urban utopias in the twentieth century*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Friedman, F. & Wulff, R. 1986. *Perubahan bandar: Kajian perbandingan masyarakat perindustrian yang baru*. Terjemahan. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Howard, E. 1898. *Tomorrow: a path towards social reform*. London.
- Ibnu Khaldun. 2002. *Mukadimah*. Terjemahan. (Cetakan Keempat). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Ibu Pejabat Polis DiRaja Malaysia. Laporan pelbagai tahun.
- Lynch, K. 1960. *The image of the city*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press
- Peterson, P.J., Sham Sani & Mohd. Nordin Hasan. 1999. *Indicators of sustainable development in industrialising countries, Vol. 3: Key indicators for tropical cities*. Bangi: LESTARI, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Reissman, L 1964. *The urban process: cities in industrial society*. New York: The Free Press of Glencoe.

- Selangor, 2003. *Laporan pemeriksaan rancangan struktur Negeri Selangor (2002-2020)*. Jabatan Perancangan Bandar dan Desa Selangor dan Jabatan Perancangan Bandar dan Desa Semenanjung.
- Sham Sani. 2001. *Developing urban sustainability indicators for Malaysia. LESTARI Public Lecture, No 3*. Bangi: LESTARI (UKM).
- Relph, E. 1976. *Place and placelessness*. London: Pion Press.
- Stein, M. 1960. *The eclipse of community*. Princeton: Princeton University Press.
- Tuan, Yi-fu. 1996. *Cosmos and hearth*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

¹ *Institut Alam Sekitar dan Pembangunan (LESTARI),
Universiti Kebangsaan Malaysia,
43600 UKM, Bangi, Selangor Darul Ehsan, Malaysia.*

² *Pusat Pengajian Sosial, Pembangunan dan Persekitaran,
Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan (FSSK),
Universiti Kebangsaan Malaysia,
43600 UKM, Bangi, Selangor Darul Ehsan, Malaysia.*